

УДК 811.161.2'38

**«УТИХОМИРТЕСЬ НА ЧАС  
І ВИСЛУХАЙТЕ МЕНЕ»  
(КОНФРОНТАЦІЙНІ КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ  
В МОВІ КЛАСИЧНОЇ ТА СУЧАСНОЇ ДРАМИ)**

КОРОЛЬОВА

Валерія Володимирівна,

Valeriia

KOROLOVA,

доктор філологічних наук, доцент,  
професор кафедри української  
мови Дніпровського національного  
університету імені Олеся Гончара,  
просп. Гагаріна, 72, м. Дніпро,  
49010;

E-mail: koroliova@i.ua

ORCID: 0000-0002-7482-0517

Doctor of Philology, Prof., Oles  
Honchar Dniprovsk National  
University,

72 Gagarin Ave., Dnipro 49010,  
Ukraine;

E-mail: koroliova@i.ua

*У статті проаналізовано конфронтаційні стратегії маніпулювання і мовної агресії в діалогах персонажів п'єс Івана Котляревського та Сергія Щученка. Під конфронтаційною комунікативною стратегією запропоновано розуміти ситуативний конфлікт як результат динамічної комунікативної ситуації протистояння, коли мовці обирають стратегію створення і підтримання такої ситуації протистояння. Зазначено, що така комунікативна стратегія демонструють настанову мовця проти слухачай орієнтована на активне досягнення власних цілей без урахування інтересів партнера.*

*Виділено ядерні конфронтаційні тактики, окреслено процес ускладнення комунікативної ситуації через загрозу позитивному й негативному обличчю адресата. Доведено посилення рівня вербальної агресії й збільшення конфронтаційних стратегій у сучасних п'єсах порівняно з драматичними творами XVIII ст.*

**Ключові слова:** *конфронтаційна комунікативна стратегія, маніпулювання, мовна агресія, мовний конфлікт, комунікативна ситуація.*

Посилення рівня агресивності в сучасному суспільстві, що яскраво відбито в художній літературі, концентрує увагу дослідників на питаннях дисгармонійного спілкування. Конфлікт є основною жанровою ознакою п'єс та рушійною

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2019.91.9>

**Культура слова №91' 2019**

силою розвитку драми. Внутрішня комунікація сучасного драматургійного дискурсу переважно напружена, а почастий дискомфортна. Це мотивовано родовою специфікою п'єси й виражено в непокєднуванні комунікативних інтенцій дійових осіб, а також зумовлено соціальними, інтелектуальними, віковими й гендерними чинниками. Зростання рівня агресивності сучасного суспільства не може не впливати на відбиття цієї тенденції в п'єсах. Зважаючи на активне обмеження комунікативного середовища дійових осіб сучасних п'єс побутовим спілкуванням, логічним стає віддзеркалення в персонажних діалогах агресивної мовленнєвої поведінки, характерної для сучасної людини в повсякденному спілкуванні, що спричинює порушення принципу ввічливості.

Цікавим у цьому разі вважаємо порівняльний аналіз вербалізації конфронтаційних стратегій у спілкуванні дійових осіб сучасних та класичних п'єс. Мета нашої статті – виявлення специфіки конфронтаційних стратегій і тактик, що використовують персонажі новітніх та класичних драматургійних творів. Джеральною базою нашого дослідження обрано твори класика української літератури Івана Котляревського (п'єси «Москаль-чарівник» та «Наталка-Полтавка») і сучасного автора Сергія Щученка («Давай пограємо», «Зачаровані потвори», «Фелічита»).

Розглядаючи конфлікт як результат динамічної комунікативної ситуації протистояння, доречним, на наш погляд, є використання терміна «конфронтаційні» щодо стратегій, орієнтованих на створення і підтримання таких ситуацій. Зазначені стратегії демонструють настанову мовця проти слухачай орієнтовані на активне досягнення власних цілей без урахування інтересів партнера.

Серед конфронтаційних виділяють стратегії маніпулювання і мовленнєвої агресії [Певнева 2008: 11]. Схожа класифікація в аспекті лінгвістичної генології пов'язана з членуванням конфронтаційних мовленнєвих жанрів як категорії організації мовного коду на категорично-спонукальні, негативно-оцінні та інвективні [Дерпак 2005: 9].

Конфронтаційна стратегія маніпулювання може виражатися в тактиках погрози, обурення, відмови, тиску, вимоги тощо.

Зазначені тактики спрямовані на захоплення комунікативного простору для нав'язування партнерові своїх інтересів. У межах маніпулятивної стратегії нерідко об'єднано тактики обурення й докору, напр.:

*Финтик. Так що ж! Хіба-разві замужней не можна любити?*

*Тетяна. Запевне, що не можна. То-то ви, учені та письменні, які ви лукаві! Буцім і не розберете, що гріх і що сором! Нехай уже ми, прості люди, коли і простудимось іноді, то нам і бог вибачить: а вам усе відомо, – за те вам буде сто погібелен! Та ви ж іще вмісто того, щоб других поправляти, сами замишляєте лукавства і ні одної години не пропустите, щоб підвести кого на проступок* (Котляревський 2009: 7).

Стратегія мовної агресії передбачає використання тактик образи, іронії, критики, глузування, провокації тощо. Метою тактик мовленнєвої агресії є висловлення негативної оцінки адресата й зниження рівня його самооцінки, напр.:

*Тетяна. Нас, мужиків? А ти великий пан? Адже і ти мужиком був, поки тобі лоба не виголили та мундира не натягли на плечі. Якби я не жінкою була, може б була луччим солдатом, як ти. (Сміється)* (Котляревський 2009: 11).

У п'єсах І. Котляревського дійові особи, застосовуючи тактику образи чи докору, обов'язково дають коментар, пояснюють адресатові причини своєї мовної агресії. Водночас у сучасній драматургії образа чи критика здебільшого автономна, напр:

*Арчибальд. Припинити безглузді запитання! Швидко на сцену! Глядач чекає... Чарлі, тобі що, потрібне окреме запрошення? Чи твій мозок зовсім очманів від преферансу?*

*Чарлі. Що? Який преферанс? Нічого не розумію...*

*Арчибальд. Барбаро, розрахуйте цього теленя* (Щученко 2004).

Ядерними тактиками конфронтаційних стратегій вважають докір, погрозу, образу, які можна розташувати за шкалою посилення негативної конотації від найменшої (докору) до найбільшої (образу).

У сучасній драматургії активно поєднуються тактики погрози й образи, що активізує комунікативне протистояння персонажів, напр.:

Перець. *Віддайте мої гроші. Я викличу міліцію!*

Сміт. *Єс. А будеш, свиното, голос підвищувати, так я тебе миттєво відтарабаню, каструю, заріжу, руки-ноги повисмикаю, очі висмокчу, а кишківник на яйця намотаю. Грошей захотів? Фак тобі, а не гроші! Працювати треба! На плантації. У копальнях! У голові! Руками! Ногами. Всім та всюди! Зрозумів?* (Щученко 2008).

На противагу новітнім п'єсам спілкування дійових осіб у драматургії І. Котляревського здебільшого позбавлене такого поєднання. Серед конфронтаційних тактик найуживанішою є тактика докору, менш уживаною – тактика погрози, поодинокую – тактика образи, напр.:

Микола. *Ну, що ж? Возний – не взяв його враг – завидний жених. Не бійсь, полюбиться, а може, і полюбивсь уже?*

Наталка (с упреком). *Миколо, Миколо! Не гріх тобі тепер надо мною сміятись! Чи можна мені полюбити возного або кого другого, коли я люблю одного Петра. О, коли б ти знав його, пожалів би і мене, і його* (Котляревський 2000: 269).

Конфронтація – це одностороннє протистояння в процесі мовного спілкування. За активізації конфронтаційними можуть бути як репліки-стимули, так і репліки-реакції. Водночас у п'єсах І. Котляревського відсутня відкрита двостороння конфронтація, щопосилує конфліктність ситуації спілкування. Персонажі драми XVIII ст. нерідко намагаються гармонізувати вже наявний конфлікт, послабити вербальне протистояння, напр.:

Возний і Выборный (вместе). *Вон, розбишако, із нашого села зараз... І щоб твій і дух не пах! А коли волею не підеш, то туди запровадимо, де козам роги правлять.*

Терпелиха. *Зслизни, маро!*

Петро. *Утихомиртесь на час і вислухайте мене: що ми любились з Наталкою, про те і богу, і людям ізвісно; но щоб я Наталку одговорював іти замуж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї – нехай мене бог накаже!* (Котляревський 2000: 275).

У наведеному прикладі використані першими (*Возным і Выборным*) та другим комунікантами (*Терпелихою*) конфронтаційні тактики загрози й образи є односторонніми

для реактивної репліки третього комуніканта (*Петра*), який не відповідає конфронтацією. Саме це і нівелює деструктивність комунікативної ситуації.

В умовах конфлікту конфронтаційні стратегії в сучасних п'єсах характеризуються використанням тактик з високим ступенем негативності, що на конфліктному пікові перетворюють образ у самоціль комунікації, напр.:

Зінаїда. *Та я мати на сто відсотків! А ось чи ти батько – це ще довести треба!*

Михайло. *Що ти сказала?*

Зінаїда. *Що чув.*

Михайло. *Ах, ти ж... кікіморо!*

Зінаїда. *Мурло!*

Михайло. *Дурена!*

Зінаїда. *Придурок!* (Щученко 2006: 264).

Реалізація конфронтаційних стратегій порушує принцип ввічливості, що лежить в основі кодексу комунікативної поведінки. Принцип ввічливості, що сформулював Дж. Ліч, полягає в шести максимах: такту, щедрості, схвалення, скромності, симпатії, згоди [Ліч 1983: 132 – 142]. Найчастіше конфронтаційні тактики порушують максими симпатії (максимального вираження симпатії щодо іншого), схвалення (мінімізації критики іншого й максимізації похвали), згоди (прагнення до згоди), скромності (мінімального вираження похвали самого себе).

Порушення принципу ввічливості Дж. Ліча ведуть до конфлікту через деструкцію позитивного й негативного обличчя комуніканта. (Термін «обличчя» («face»), уведений В. Гоффманом, трактуємо як позитивну соціальну цінність, яку кожен стверджує в комунікації з іншими і яку приймають інші [Гоффман 1972: 5 – 45]). Конфронтаційна стратегія мовленнєвої агресії загрожує позитивному обличчю (бажанню адресата бути схваленим), стратегія маніпулювання негативно впливає на негативне обличчя (потребу адресата бути незалежним, мати власний простір). Напр.:

Семен. *Я працював.*

Ніна. *Ти працював? Ах, так, я пригадую... Ти цілий тиждень чимось торгував, доки тебе не обікрали. Потім ти працював хлопчиком на побігеньках. Потім... Що було потім?*

Семен. *Я сортував сміття.*

Ніна. *Саме так. Ти сортував сміття. Це – нік твоєї корисності. Ти нікчема, Семене. Ти – нуль без палички* (Щученко 2006: 247).

Аналізовані репліки комуніканта *Ніни*, що вербалізують конфронтаційні тактики глузування, образи, провокації, порушують максими схвалення, симпатії та згоди й дискредитують позитивне обличчя *Семена*.

Отже, у проаналізованих п'єсах конфронтаційні стратегії, виражені різними тактиками, спрямовані на порушення кодексу комунікативної поведінки, що призводить до ситуативних конфліктів і перешкоджає комунікації. Сучасні п'єси демонструють ширший й агресивніший спектр конфронтаційних тактик, більшу активність їхнього застосування. Персонажі І. Котляревського нерідко демонструють бажання послабити комунікативний конфлікт, якомога швидше вийти з конфліктної ситуації, використовуючи послаблені тактики конфронтації.

*Дернак О. В.* Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти: автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2005.

*Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: Едиториал УРСС, 2002.

*Котляревський І.* Енеїда. Наталка Полтавка. Київ: Веселка, 2000.

*Котляревський І.* Москаль-чарівник. *Українська класична література: краці комедії* (С. 4 – 36). Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009.

*Певнева И. В.* Коммуникативные стратегии и тактики в конфликтных ситуациях общения обиходно-бытового и профессионального педагогического дискурсов русской и американской лингвокультур: автореф. дис. канд. філол. наук. Кемерово, 2008.

*Щученко С.* Давай пограємо. 2004. URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play1> (дата звернення: 03.10.2019).

Шученко С. Зачаровані потвори. *Сучасна українська драматургія: альманах / упорядн. Неда Неждана* (С. 226 – 271). Київ: Укр. письменник, 2006. Вип. 3.

Шученко С. Фелічита. 2008. URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play5> (дата звернення: 03.10.2019).

Goffman E. On Face Work. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour* (p. 5 – 45). London: Anchor Books, 1972.

Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. London, NY: Longman, 1983.

## REFERENS

Derpak, O. V. (2005). Confrontational speech genres: communicative-pragmatic and linguistic aspects. Kyiv (in Ukr.).

Issers, O. S. (2002). Communicative strategies and tactics of Russian speech. Moskva (in Rus.).

Kotlyarevsky, I. (2000). Aneida. Natalka Poltavka. Kyiv (in Ukr.).

Kotlyarevsky, I. (2009). Moskal-charivnyk. *Ukrainian Classical Literature: The Best Comedies* (p. 4 – 36). Donetsk (in Ukr.).

Pevneva, Y. V. (2008). Communicative strategies and tactics in conflict situations of everyday communication and professional pedagogical discourses of Russian and American linguistic cultures. Kemerovo (in Rus.).

Shchuchenko, S. (2004). Let's play. URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play1> (in Ukr.).

Shchuchenko, S. (2006). Enchanted monsters. *Contemporary Ukrainian dramaturg* (p. 226 – 271). Kyiv (in Ukr.).

Shchuchenko, S. (2008). Felichita. URL: <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/schuchenko/Schuchenko-play5> (in Ukr.).

Goffman, E. (1972). On Face Work. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour* (p. 5 – 45), London.

Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London, NY.

Статтю отримано 18.11.2019

Valeriia Korolova

## CONFRONTATIONAL COMMUNICATIVE STRATEGIES IN DRAMATURGY: CLASSICS VS MODERNINY

Conflict is the main genre of play and the driving force behind drama. Internal communication of contemporary dramaturgical discourse is to some extent tense and uncomfortable which is motivated by the generic

specificity of play and expressed in non-combining of communicative intentions of characters. Conflict strategies are verbalized by conflict, including strategies of manipulation and speech aggression. The strategy of language aggression involves usage of tactics of insult, irony, criticism, mockery, provocation and more. A confrontational manipulation strategy can be expressed in tactics of threat, indignation, rejection, pressure, demands, etc. These tactics are aimed at seizing the communicative space to impose one's interests on a partner.

During a conflict confrontational strategies in contemporary plays are characterized by usage of tactics with a high degree of negativity that, at the conflict peak, transform insult into the goal of communication in itself.

The strategy of language aggression involves usage of tactics of insult, irony, criticism, mockery, provocation and more. The purpose of speech aggression tactics is to express a negative assessment of the addressee and to reduce his or her self-esteem. In I. Kotlyarevsky's plays characters using the tactics of insult or reproach make sure to comment explaining to the addressee the reasons for their language aggression. At the same time in modern dramaturgy the image or criticism is largely autonomous.

Confrontation is one-sided in the process of language communication. When intensified confrontational stimuli can be both stimulus and response responses. At the same time plays of I. Kotlyarevsky lack open confrontation, which exacerbates conflict of a communication situation.

Modern plays show a broader and more aggressive range of confrontational tactics as well as more active usage of them. I. Kotlyarevsky's characters often show desire to alleviate the conflict, as soon as possible to get out of the conflict situation, using weakened tactics of confrontation.

**Keywords:** confrontational communicative strategy, manipulating, verbal aggressiveness, speech conflict, communicative situation.